

Inhoud

Wie 6

Waar 8

I

Het licht 13

Eerste boekrol 14

Regen 23

Eerste boekrol, vervolg 27

Een vreemde droom 36

Eerste boekrol, slot 38

II

Een nieuwe stad 49

Tweede boekrol 52

Hippodroom 59

Tweede boekrol, vervolg 62

Sneeuw 74

Tweede boekrol, slot 76

III

De laatste krijgsraad 85

Derde boekrol 87

Spoedoverleg 90

Derde boekrol, vervolg 92

Voorjaarszon 108

Derde boekrol, slot 110

IV

De artsen 123

Vierde boekrol 126

De artsen worden ontslagen 134

Vierde boekrol, vervolg 137

Gezantschap 148

Vierde boekrol, slot 152

De oversteek 160

V

Vijfde boekrol 165

Legerkamp 172

Vijfde boekrol, vervolg 174

Warm en koud 183

Vijfde boekrol, vervolg 184

Hitte 192

Vijfde boekrol, slot 195

In het wit 196

VI

Zesde boekrol 199

Over dit boek 207

I

Het licht

Vuur valt op de aarde, wordt een zuil van licht en in het licht verschijnt een jonge god. De god is naakt, glad en volmaakt en zijn hoofd is gekroond met een krans van gestolde gouden vlammen. De god kijkt Constantijn aan, zegt niets, staat op de open plek in het bos zolang als een soldaat nodig heeft om twintig pijlen af te schieten. Opeens is de god verdwenen, het licht blijft nog even achter en vervaagt dan in de gewone vroege ochtendschemer. De vogels in de bomen beginnen weer te zingen, langzaam wordt Constantijn zich ervan bewust dat ze eerder hebben gezwegen. Hij kijkt om zich heen, tuurt naar de eindeloos hoge hemel en loopt terug naar het kamp. Zijn mannen wachten op hem, hij hoort hun stemmen al.

Constantijn zit overeind. Hij ziet rode muren, een plafond met mozaïeken, gele deuren, hij kijkt naar zijn grote bed. Hij moet hebben gedroomd, maar het leek alsof het echt weer die ochtend in Gallië was. Hij weet wat hij moet doen. Hij staat op, de vloerverwarming is gelukkig al aan. Hij slaat zijn soldatenjas over zijn nachthemd, loopt naar zijn werkkamer en roept de eunuch. De eunuch verschijnt bijna onmiddellijk. Breng de slaaf Septimus, zegt Constantijn, straks vertel ik je wat zijn opdracht wordt, ik ga me eerst laten scheren. Constantijn en de eunuch keren zich beiden om. De eunuch praat in de wachtkamer met een van de lijfwachten.

De lijfwacht haast zich door de lange paleisgangen. De binnenpoort is al open, hij knikt naar de soldaten in het voorbijgaan. Uit de lage, grijze wolken valt een lichte regen. De lijfwacht steekt een hoek af van het bouwterrein waar gewerkt wordt aan de uitbreiding van het paleizencomplex. De eerste arbeiders staan net op de steigers en kijken naar hem. Tegen een slaaf of bediende of zelfs een ambtenaar hadden ze geroepen dat hij niet op het bouwterrein mocht komen, maar dit is een lijfwacht. De lijfwacht loopt naar het bediendengebouw, hij moet even zoeken naar de juiste gang en het kamernummer en bonst op de deur.

Eerste boekrol

Voor ik begin wil ik dat de slaaf het volgende noteert. Ik ben Constantijn, Augustus van de Romeinen. De slaaf heeft al vaker voor me geschreven wanneer ik geen ambtenaar wilde gebruiken. Ook deze keer moet hij op wasplankjes schrijven wat ik dicteer en dat later uitwerken op papyrus, maar dit wordt geen brief. De slaaf is vrij om mijn verhaal de vorm te geven die hem goed lijkt, christenen wijken vaak af van de oude vormen en dat moet dan maar. Hij mag natuurlijk niet afwijken van de feiten die ik hem vertel. Hij moet zo groot schrijven dat ik het met mijn oude ogen zelf kan nalezen, dan kost het maar wat meer papyrus. Zo duur is dat ook weer niet en bovendien, ben ik de alleenheerser over het Romeinse rijk of ben ik dat niet? Net als van de vertrouwelijke brieven die ik de slaaf laat schrijven wordt er ook nu geen kopie voor het archief gemaakt. Misschien dat ik dat later nog laat doen, maar dat beslis ik nadat ik alles heb herlezen.

Ik heb vaak nagedacht over wat ik wil vertellen. Ik kan er niet langer mee wachten, het moet nu gebeuren. Alle bevelen voor de oorlog tegen Perzië zijn gegeven, ik hoef alleen nog de rapporten aan te horen en als dat nodig is mijn bevelen aan te passen. Straks ben ik op veldtocht en dan moet ik al mijn aandacht aan mijn officieren en soldaten geven. Dit wordt mijn laatste grote oorlog. Die is vast niet in één zomer voorbij, het kan een paar jaar duren voor ik terug ben en heb ik dan nog de kracht? Het zal nu moeten of anders misschien wel nooit. Ik denk dat mensen maximaal vijf keer een keus maken die hun leven heeft bepaald. Dat geldt voor senatoren, gewone burgers en arme boeren. Het geldt zeker ook voor vrouwen. Het geldt zelfs voor slaven. Nu kijkt de slaaf toch even op. Zelfs de meest ellendige slaven, die in de mijnen naar koper of goud moeten graven, hebben in elk geval één keus. Ze kunnen altijd een gelegenheid zoeken om een eind aan hun leven te maken, dan is de ellende onmiddellijk voorbij. Ik heb vier van die keuzes gemaakt waarbij er verschillende wegen openlagen en door de ene weg te kiezen sloot ik de andere af. De vierde was elf jaar geleden. Ik moet beginnen met mijn eerste keus.

Diocletianus

Het verhaal van mijn eerste keus begint bij mijn eerste ontmoeting met Diocletianus. Alles begint bij Diocletianus. Laat ik dit meteen zeggen, ik heb Diocletianus altijd bewonderd. Hij is de man die het rijk heeft gered, ik kon in bijna alles verdergaan waar hij was gebleven. Niet in zijn maatregelen tegen de christenen, al begreep ik die in het begin wel. En ik ben natuurlijk afgeweken van zijn bizarre systeem van opvolging. Zo gaat men niet om met een staat.

Ik was een kind toen Diocletianus aan de macht kwam en achttien toen hij mijn vader opdracht gaf om mij van Trier naar het hof in Nicomedia te sturen. Mijn vader was sinds een paar jaar gouverneur van het noorden van Gallië. Hij en Galerius waren zojuist door Diocletianus tot Caesar gepromoveerd, mijn vader ging heel Gallië en ook Brittannië besturen, en mijn komst naar Nicomedia was onderdeel van het pakket. Mijn vader had mij voorbereid op wat mij te wachten stond. Dat wil zeggen, hij had me door een officier laten voorbereiden, mijn vader en ik zagen elkaar niet zo vaak. Ik nam afscheid van mijn laatste jeugdvrienden. Van de meesten had ik al afscheid genomen toen we naar Trier verhuisden, maar ik had er zes mee mogen nemen. We waren bijna altijd samen, we oefenden, kregen les en gingen op jacht, maar nu mocht er niemand mee. Ik heb ze later officier gemaakt. Er zijn er nog twee in leven. Ik reed met de door Diocletianus gestuurde afdeling soldaten naar Nicomedia. De dag na mijn aankomst was er een audiëntie en werd ik formeel ontvangen. Het was mijn eerste kennismaking met het door Diocletianus ingevoerde en door mij overgenomen audiëntieprotocol. Een paar uur voor het begon werd ik nog eens door een ambtenaar geïnstrueerd. Ik verstond hem eerst bijna niet vanwege zijn sterke Griekse accent, maar nadat ik daaraan was gewend hoorde ik dat zijn Latijn foutloos was.

Eerst ging alles zoals mij was verteld. Begeleid door ambtenaren liep ik door de eindeloze paleisgangen. Ik wist dat die met opzet eindeloos waren gebouwd en kon mij voorstellen dat niet goed voorbereide bezoekers al waren geïntimideerd lang voor ze in de audiëntiezaal waren. Het paleis was toen nog nieuw, tegenwoordig wordt het alleen gebruikt als ik op bezoek kom en dat is bijna nooit. Ik vermoed dat het er flink stoffig is. In de audiëntiezaal knielde ik op de gemarkeerde vloertegel en boog voor Diocletianus, ver weg op zijn podium. Alle

belangrijke mannen en vrouwen van het hof hadden al voor mij op de vloertegel geknield. Omdat de zoon van de nieuwe westelijke Caesar werd ontvangen wilde Diocletianus dat iedereen erbij was.

Ik stond op de mij aangewezen plek in de eerste rij. Diocletianus zat op de hoogste troon, op een lagere troon naast hem zat de nieuwe oostelijke Caesar Galerius. Op nog weer lagere tronen aan de buitenzijden zaten Diocletianus' vrouw Prisca en hun dochter Valeria, die op bevel van Diocletianus met Galerius was getrouwd. Ik leg het maar uit, de slaaf was toen nog niet eens geboren. Ik keek naar de purperen toga's en stola's, Diocletianus' krans van eikenbladeren, zelfs van zo'n afstand rook ik de oosterse parfums. Zij keken alle vier onbewogen over ons heen. Achter de troon van Diocletianus stonden ambtenaren, daarachter lijfwachten, daar weer achter torende een fel gekleurd standbeeld van Jupiter. Het grootste deel van de audiëntie was voor de gebruikelijke verzoeken. Ik herinner me een oude Syrische weduwe die vroeg of de heer en god van het rijk wilde optreden als hoogste rechter in een conflict over grondeigendom waarin ze eerst door een lagere rechter en daarna de provinciegouverneur in het ongelijk was gesteld. Ik kende zulke verzoeken van het hof van mijn vader. Mijn vader was in Trier precies zo'n provinciegouverneur geweest, zich er altijd van bewust dat iemand in beroep bij de Augustus kon gaan. Mijn vader sprak rechtstreeks en soms heel uitgebreid met de vragenstellers. In Nicomedia zei na elk verzoek een van de ambtenaren achter Diocletianus' troon dat de verhevene het in overweging zou nemen en de vragensteller over drie dagen terug moest komen naar het paleis om een antwoord te krijgen, waarna de vragensteller een laatste dankbuiging maakte en terugliep. Al gaf Diocletianus in het geval van de Syrische weduwe een teken met zijn hand aan de ambtenaar achter hem en vertelde deze toen dat zij haar zaak met alle bijbehorende documentatie de volgende dag mocht voorleggen aan de hoogste adviseur in beroepszaken. Daarom herinner ik mij haar waarschijnlijk nog.

Na het laatste verzoek moest ik uit mijn rij komen en voor het podium knielen. Een van de ambtenaren riep dat de zoon van de Caesar Constantius welkom was aan het hof. Ik boog mijn hoofd nog dieper. Daarna zei de ambtenaar dat ik naar de troon mocht komen om de zoom van de toga van de Augustus te kussen. Dat was geen verrassing, ik had vooraf gehoord dat mij die gunst zou worden verleend om mijn vader te eren. Maar nadat ik de zoom had gekust, ik zat nog geknield naast de

Regen

De eunuch heeft al voor de tweede keer aangeklopt en Constantijn roept nu dat hij mag binnenkomen. De eunuch meldt met veel excuses dat er drie hoge ambtenaren in de wachtkamer zitten die volhouden dat zij een zeer, zeer urgent bericht over de komende oorlog hebben. Constantijn kijkt sceptisch. Toch vraagt hij de eunuch om de slaaf Septimus en de volgeschreven wasplankjes naar de schrijfkamer te brengen, zodat de slaaf vast kan beginnen aan de eerste boekrol. De eunuch pakt een rieten mand uit een open kast en legt de wasplankjes erin. Hij leidt de slaaf door de wachtkamer, waar hij de ambtenaren vertelt dat ze naar binnen mogen, en door een gang naar een kamer met raamloze muren. Er zijn wel ramen in het plafond. Op een grote tafel in het midden ligt een boekrol, daarnaast liggen stenen en penselen voor het schrijven op papyrus. Er staan potjes met zwarte en rode inkt. Omdat het licht dat door de bovenramen naar binnen valt zo grijs is steekt de eunuch de toortsen aan de muren aan. De eunuch wijst naar de deken die hij over een van de stoelen heeft gelegd, voor als de slaaf het ondanks de vloerverwarming koud krijgt. Hij wacht tot de door hem bestelde keukenbediende water, brood en kaas heeft gebracht. In de winter is water veilig. Dan laat hij de slaaf alleen. In de gang geeft hij een teken aan een soldaat die verderop bij een deur staat, de soldaat gaat bij de deur naar de schrijfkamer staan.

In de schrijfkamer rolt de slaaf de boekrol een stukje uit, hij legt stenen op het uitgerolde deel om het vlak te houden. Hij denkt na. Op de bovenramen tikt de regen. Zoals altijd wanneer hij hier zit en het regent kijkt hij of de ramen lekken, maar ook deze keer ontdekt hij zelfs niet het kleinste druppeltje. De paleisbouwers hebben hun werk goed gedaan. Hij pakt een wasplankje, klapt het open, leest hardop een paar zinnen, eet wat, pakt een ander plankje. Hij legt de plankjes in de goede volgorde. Hij drinkt. Dan loopt hij naar de deur en vraagt aan de soldaat of hij mag plassen. De soldaat wijst naar links. De richting is overbodig, de slaaf weet al waar de dichtstbijzijnde latrine voor de slaven en bedienden is. Wanneer de slaaf weer in de schrijfkamer zit legt hij de deken over zijn benen en pakt hij een penseel. Hij schuift de rode inkt opzij, die gaat hij niet gebruiken, en doopt het penseel in

de zwarte inkt. De slaaf is halverwege de dertig, hij heeft kort donker haar en een donkere baard.

De ambtenaren zijn dan allang weer weg uit Constantijns werkkamer. Nadat ze hebben verteld waarom het rapport dat ze hebben binnengekregen zo urgent is, en het in hun eigen woorden hebben samengevat, heeft Constantijn gezegd dat dit best nog een paar uur had kunnen wachten. De eunuch zit achter zijn tafeltje in de wachtkamer wanneer ze de werkkamer uitkomen. Ze knikken naar hem en lopen snel de gang op. De eunuch hoort nog net een tegen de anderen sissen dat hij toch had gewaarschuwd dat de Augustus hiervoor niet gestoord zou willen worden. De eunuch loopt Constantijns werkkamer in en verontschuldigt zich voor zijn foute inschatting. Constantijn zegt vriendelijk dat de eunuch zich nog steeds soms door de hoge ambtenaren laat overdonderen, hij moet de volgende keer echt verder doorvragen. Zal hij de slaaf halen, vraagt de eunuch. Nee, zegt Constantijn, laat hem maar aan het werk met de boekrol en lees me het rapport voor. De eunuch pakt het rapport.

Nadat de eunuch weer naar de wachtkamer is gegaan denkt Constantijn na. Eerst over het rapport. Het is toch wel interessant. Spionnen hebben berichten gestuurd over toegenomen diplomatiek verkeer tussen Perzië en volken aan de Perzische noordoostgrens. Gewoonlijk een teken dat de Perzen een veldtocht naar de noordoostelijke steppes voorbereiden, waarvoor ze lokale bondgenoten zoeken. Omdat de Perzen natuurlijk allang van de komende Romeinse aanval weten zal het nu wel om het werven van hulptroepen tegen de Romeinse legers gaan. Maar waarom dan hulptroepen van zover weg, waarom geen Arabieren uit het zuiden? Zolang de spionnen niet achter de inhoud van het verkeer kunnen komen weet je eigenlijk nog niets. Er is één spion aan het Perzische hof die waarschijnlijk meer had kunnen vertellen, maar ongelukkig genoeg meldt het rapport ook dat juist hij nog steeds niet van zich heeft laten horen. Dan denkt Constantijn na over wat hij aan de slaaf heeft verteld en het vervolg. Hij gaat voor het raam naar de binnentuin staan en kijkt naar een regendruppel op de ruit, naar de kringen in de vijver. Toevallig worden de beide lijfwachten aan de overzijde net afgelost. Ook daar kijkt hij naar. Om ze niet steeds terug te hoeven groeten heeft hij de lijfwachten die de binnentuin bewaken een speciale instructie laten geven, ze moeten net doen alsof hij er niet is, zelfs wanneer hij kijkt. Later laat

Een vreemde droom

Deze keer houdt Constantijn niet op met dicteren omdat er is aangeklopt, maar omdat hij geen zin meer heeft. Hij roept de eunuch en vraagt hem om de slaaf, de boekrol en de wasplankjes weer naar de schrijfkamer te brengen. Terwijl de slaaf schrijft zit Constantijn in zijn werkkamer. Hij kijkt naar de binnentuin. De regen is nu helemaal opgehouden, er zijn zelfs geen kringen in de vijver om te bekijken. De lijfwachten aan de andere kant bewegen zich ook al niet. De eunuch brengt hem brood en vlees, hij laat het eerst staan en neemt later een paar happen. Dan brengt de slaaf hem een armvol zojuist gearriveerde brieven. Van je zonen, zegt de eunuch, het lijkt wel of ze je alle drie tegelijk hebben geschreven, zal ik ze voorlezen? Doe dat maar, zegt Constantijn. Van één zoon zijn er twee en van een andere zelfs drie door dezelfde koerier gebrachte brieven. De eunuch is net klaar wanneer een lijfwacht ook nog twee brieven van Constantijns neef Dalmatius brengt. Het is fijn, zegt Constantijn nadat de eunuch ook deze heeft voorgelezen, dat al mijn vier Caesars mij zo goed op de hoogte houden van wat er speelt in de rijksdelen die ze namens mij besturen, maar ze mogen best wat scherper onderscheid maken tussen de belangrijke en minder belangrijke zaken. Ik zal ze maar meteen antwoorden, dan kunnen ze weer vooruit. De eunuch vraagt een lijfwacht om een ambtenaar van de dienst voor de binnenlandse correspondentie te halen. Constantijn dicteert de ambtenaar. Ook de ambtenaar gebruikt eerst wasplankjes, daarna moet hij alles in het paleiskantoor voor de binnenlandse correspondentie overschrijven op papyrus. Maar hij mag met geen woord afwijken en hij moet wel een kopie voor het archief schrijven.

Wanneer hij klaar is met zijn eigen schrijfpodracht gaat de slaaf terug naar het bediendengebouw. 's Avonds leest Constantijn het tweede deel van de boekrol. Ondanks het felle licht van de toortsen moet hij soms turen naar de woorden. Hij doet er lang over.

De volgende ochtend weet Constantijn dat hij heeft gedroomd. Het was een heel andere droom dan die van twee nachten eerder, waarin Apollo aan hem verscheen in Gallië. Dat was lang geleden echt gebeurd, al is hij zich later gaan afvragen of het misschien een andere god dan Apollo zou kunnen zijn geweest. Maar waar deze droom

vandaan komt? Hij herinnert zich wonderlijke details. Hij zit op een wolk. De wolk is lekker zacht. Een paar passen voor hem zweven Diocletianus en Jezus. Jezus draagt een gewone tuniek. Constantijn weet niet hoe hij weet dat het Jezus is. Ze letten niet op hem, maar alleen op elkaar. Ze discussiëren heftig. Diocletianus, die er jonger uitziet dan hij hem ooit heeft gekend, roept dat hij geen enkel probleem met de timmerman heeft, maar wel met zijn intolerante volgelingen die de andere goden niet erkennen. Ze konden niet anders, zegt Jezus, als je vindt dat er maar één god is bestaan er geen andere goden. Maar wat was er nou op tegen, zegt Diocletianus, om af en toe de formule van respect voor de Romeinse goden en daarmee de Romeinse staat uit te spreken? Dat halsstarrige weigeren van zoiets simpels kon ik toch niet blijven gedogen? Heb jijzelf niet geadviseerd de verhevene in Rome te geven wat de verhevene toekomt? Dat ging volgens mij over munten, zegt Jezus, ik wist trouwens niet dat je mijn testament had gelezen. Diocletianus kijkt verzoenend. Luister, zegt hij, ik ben ook tot zoon van een god verklaard, maar dat betekent toch niet dat ik er in moet geloven? Jij, roept Jezus verontwaardigd, hebt jezelf tot zoon van Jupiter verklaard. Maar voor het algemeen belang, roept Diocletianus, om het rijk stabiliteit te geven. Op dat moment zweeft Jupiter langs. Hij zwaait met zijn bliksem. Houden jullie nou eens op, roept hij, ik lag net te slapen. Diocletianus buigt zijn hoofd en zegt niets meer. Jezus heft zijn armen. Moet ik daar bang van worden, buldert Jupiter. Ja, zegt Jezus kalm, dat zou wel moeten. Dat is het laatste dat Constantijn zich van de droom herinnert.

Hij gaat naar de kleedkamer, waar de bedienden en de oude legerkapper al op hem wachten. Hij gaat naar zijn werkkamer. De eunuch hoort hem, komt binnen en vertelt dat de slaaf ook al wacht.

Eerste boekrol, slot

Vandaag wil ik de afloop van het verhaal van mijn eerste keus vertellen. Anders komen we er nooit. Morgen is het zondag en heeft de slaaf vrij, dan wordt het ook niets. Na zondag wil ik verder met mijn tweede keus.

Mijn vader

Het was bijna volle maan, ik kon goed doorrijden en toen de dag begon was ik al ver weg. Ik droeg burgerkleden. Mijn militaire kleding zat samen met mijn dolk en mijn korte zwaard in de zadeltassen. Ik stak niet de Bosporus over, maar nam een boot meer naar het zuiden. Aan de overkant trok ik mijn uniform aan, daarna reed ik naar het westen. Bij elke militaire post liet ik het metalen plaatje met mijn rang en aanstelling aan het hof van Nicomedia zien, waarna ik mijn paard kon inwisselen voor een nieuw. Ik sliep daar niet, maar steeds een eindje van de weg af in het veld en soms in een herberg in een stad. Ten slotte kwam ik bij een fort dat volgens het bord boven de poort onder een van de westelijke legers viel. Ik vroeg de wachtposten wat hun onderdeel was, ik kende het, het had onder mijn vader gevochten. Ik meldde mij bij de commandant van de post en gaf hem de onverzegelde brief die ik had meegenomen. Ik vroeg hem de brief te lezen, met zijn eigen zegel te sluiten en naar de Augustus Constantius te laten brengen. Er stond in dat ik onderweg naar hem was, ik schreef over welke hoofdstraat ik kwam en vroeg of hij mij een geleide tegemoet kon sturen. Ik nam aan dat deze soldaten inmiddels wisten dat Maximianus zou aftreden en mijn vader tot Augustus zou worden gepromoveerd, al hadden ze misschien nog niet gehoord dat het ook was gebeurd. 'Dat zal ik graag doen voor de tribuun Constantijn. Je vader zal blij zijn met je komst en zijn leger ook. We kregen gisteren de bevestiging van de machtsoverdracht. Ik weet alleen niet of hij in Milaan of in Trier of Arelate is.' Hij riep zijn snelste ruiter, instrueerde hem en gaf hem de brief. Wilde ik blijven overnachten of kon hij mij, als ik verder wilde, twee soldaten op snelle paarden meegeven? Ik accepteerde het laatste. De soldaten waren natuurlijk ook een vorm van bewaking, wat ik waardeerde. Ik zag dat hij mij geloofde, maar hij hoorde er rekening mee te houden dat ik niet was die ik zei dat ik was.

Drie dagen later vond ik in de afgesproken herberg Minervina terug. Nog voor de herbergier haar had kunnen roepen, bij de schuilnaam die ze onderweg gebruikte, stond ze al voor me. 'Ik hoorde je,' zei ze zacht, en ze hing met haar armen om me heen. Ik was net zo opgelucht als zij. Ik vertrouwde de broers die haar Nicomedia uit hadden gebracht, had ik voortdurend tegen mezelf gezegd, maar vertrouwen kan altijd worden beschaamd. Ze ging me voor naar het kamertje waar Crispus veilig en gezond lag te slapen.

De volgende dag reden we in een rustig tempo verder, Minervina en Crispus in de wagen en ik te paard ernaast. De twee soldaten hadden er nooit aan getwijfeld dat ik inderdaad de zoon van de nieuwe Augustus was en waren nu ook nog eens zwaar onder de indruk van Minervina. Ze reden op een respectvolle afstand voor ons uit. Minervina en ik spraken met elkaar, we keken naar het landschap. Het voorjaar werd vroege zomer, de vlucht was een plezierreis geworden. We aten en overnachtten in herbergen en soms een militaire post. In het begin schoot nog wel door mijn hoofd dat de soldaten van Galerius mij nog steeds konden achtervolgen, maar waarschijnlijk had hij ze verboden het machtsgebied van de andere Augustus in te gaan. Hij was te slim om meteen een conflict te riskeren.

In Pannonia ontmoetten we het door mijn vader gestuurde geleide. Hij was niet zuinig geweest en had een flinke eenheid samengesteld, onder een oudere tribuun net onder mijn eigen rang die ik nog kende uit mijn jeugd. Hij hield halt toen hij mij zag, hij zag mijn uniform maar herkende mij niet. Ik riep zijn naam, daarna stapte hij af en begroette luid de zoon van de Augustus Constantius. De soldaten juichten. Hij noteerde de namen van de twee soldaten die ons hadden begeleid en van hun commandant, en stuurde ze terug met de belofte dat ze alle drie een mooie aantekening zouden krijgen en aan het einde van het jaar een extra beloning. Ik heb erop toe gezien dat dat ook gebeurde. Daarna leidde hij de tocht naar Trier, mijn vader bleek in Trier te zijn.

Vanaf nu ging alles volgens de militaire regels, de plezierreis werd een staatsaangelegenheid. We sloegen elke nacht een tentenkamp op naast een militaire post. Minervina sliep in een kamer in de post en ik in een officierstent. Soms at ik met haar, maar vaker met de tribuun. Bij elke maaltijd praatte hij mij verder bij over de situatie in het westen, van de rust in het Gallische binnenland tot de verdediging langs de Rijn en de onrust in Brittannië. Hij vertelde ook over